

Seçilmiş Bazı Yerli ve Göçmen Zümreler Üzerinde Sosyal Değişme Modelleri

Dr. Orhan Türkdoğan

Erzurum Atatürk Üniv. Sosyoloji Asistanı

ÖNSÖZ

Geri kalmış alanların kalkınmasında gözönüne alınan temel görüşlerden biri de, «Sosyal Değişme» sürecidir. Genel olarak kalkınma modelleri, ziraî, ekonomik ve teknolojik faktörler olmak üzere, bölgenin esas ihtiyaçlarına göre değerlendirilir. Fakat, bunların da gerisinde, kalkınma fikrini ortaya atan, benimseyen veya uygulayan fertlerin atitud ve sosyal zihniyetlerini hesaba katmak gerekir. İnsan birimi düşünülmeden plânlı ve metodik bir değişme mümkün değildir. Bu bakımdan sosyal değişme, içe ait davranış normlarında beliren, sosyo-psikolojik bir olaydır.

Sosyal değişmenin diğer kalkınma modellerine takaddüm eden bir tarafı da, geri kalmış alanların kalkınmasında ziraî ve teknolojik ilerlemeler her şeyden önce, geniş malî kaynaklara, uzun vâdeli yatırımlara ihtiyaç gösterdiği halde, sosyal değişme — bir başka ifadeyle — kültür değişmesi-zümreler arası sosyal karşılıklı tesirlere dayanan ve sosyal zihniyette meydana gelen bir tahavvül şekli olduğu için, kalkınma hamlesi içinde bulunan memleketlerin tercih etmeleri gereken ilmî bir yol olmasıdır.

Bu araştırmada, kalkınmanın ana hedefini teşkil eden «köy» problemi, hareket noktası olarak kabul edilmiştir. Bunun için de, etnik bakımdan farklı — yerli ve göçmen — olmak üzere, Doğu - Orta - Batı Anadolu bölgelerine dahil bulunan ve tamamen «Sampling» tekniğine göre seçilmiş (50) köyde, sosyal değişme modellerini göstermeğe çalıştık. Böylece, zümrelerin hem içe ait — immaterial culture — davranış modellerinde, hem de dışa ait — material culture — davranış modellerinde beliren değişmeler tesbit edilerek, köy kalkınması için bir takım ön görüşler ortaya atılmıştır.

Geri kalmış alanların [x] kalkınmasında ziraî, endüstriyel ve ekonomik gelişmelerin yanında sosyal değişme süreci en önemli yeri işgal eder. Problemi tek yönlü olarak düşünen, meselâ, bir memleketin kalkınması dâvasını sadece ekonomik veya ziraî faaliyetler sahası olarak görmenin bugün için ilmî olarak kabul edilemeyeceği sarahatle ifade edilebilir [1]. Nitekim ünlü Fransız ekonomisti François Perroux: «Her türlü ekonomik gelişmenin dıştan değil, içten gelen bir hareket olduğunu, davranışlardaki değişmelere bağlı bulunduğunu ileri sürmektedir. Bir cemiyet, yeni buluşları tatbik etmek kabiliyetini gösterir ise, bu yeni buluşlar cemiyetin çeşitli gruplarına yayılırsa, hakikî mânada bir terakkiden, bir gelişmeden bahsetmek mümkün olur [2]».

Görülüyor ki, geri kalmış denilen alanların kalkınmasında, sadece maddî ölçülere yönelmek suretiyle, onun temelinde yatan atitud ve davranıştaki zımnî (implicit) değişmeyi hesaba katmayan bir gelişme modeli, François Perroux'un tasvip etmediği bir husustur. Bu bakımdan kalkınma sürecini, verimli kılmak için, maddî hâdiselerin gerisinde bulunan bu psiko-sosyolojik faktörleri tetkik etmek gerekiyor.

Bu araştırmanın hedefi, sosyal değişme yönünden bazı tipik köy zümreleri üzerinde yapılan araştırmaların mukayeseli bir tahlilinden ibarettir. Sosyal yapının araştırılmasında en önemli nokta, sosyal değişme sürecidir. Yüz yıldanberi cemiyetin hem statik, hem de dinamik bir karaktere sahip olduğu sosyologlar ve kültür tarihçileri tarafından ileri sürülmektedir.

Özellikle Auguste Comte, sosyoloji sistemini bu iki kavrama istinat ettiriyordu. Ona göre sosyal statik, cemiyetin değişmeyen, daima aynı kalan tarafını, sosyal dinamik ise, değişen ilerleyen is-

[x] Geri kalmış alanlar tabiri, Alfred Sauvy'nin *Theorie Générale de la Population* adlı eserinde ilk defa kullanılmıştır. Geri kalmış alanlar problemi ilkönce iktisatçılar ve nüfus problemleriyle uğraşan bilginler tarafından ele alınan bir işgal sahası iken, bk. René König, *Geri Kalmış Denilen Alanların Sosyolojisine Giriş*, İst. Üni. Ed. Fak. Konferansları No. 750, sf. 4, 1958, biz bu tâbiri sosyal araştırmalar için kullanmayı uygun bulduk.

[1] François Perroux, *Les Mesures des progres Economiques et l'idée d'économie Progressif*, chalers de 1 ise a, Paris, 1956.

[2] Dr. Osman Okyar, *İktisadî Gelişme Ölçüleri*, Plânlama Dergisi, cilt I, sonbahar, Ankara.

tikametini incelemektedir. Comte'un düzen ve ilerleme «*Ordre et Progrés*» tâbiri bize cemiyet gerçeğini ifade etmektedir. Fakat günümüz sosyoloji ve kültür antropoloji cereyanları, hiçbir cemiyet ve kültür hâdisesinin statik olduğu temayülünde değildir [3]. Böyle olunca cemiyetteki: Yükselme ve çökme, ilerleme ve gerilemeler, uyma ve intibaksızlık gibi sosyal dokuyu teşkil eden unsurlar bize en önemli sosyal değişme modellerini vermektedir [4].

Genel olarak sosyal değişme : Sosyal organizasyondaki başkalaşmadır. Bazı Amerikan sosyologları sosyal değişme sürecine «*Kültür değişmesi*» yahut «*Acculturation*» ismini de vermektedirler. P. A. Sorokin'e göre : «*Fizyolojide kan dolaşımı ne ise cemiyette de sosyal değişme odur [5]*». Zaten günümüz sosyolojisi de sosyal ve-tireyi bir kültür değişmesine bağlamaktadır. Öyle ki, sosyal değişmeyi tayin eden faktörler, umumiyetle üç esaslı noktada toplanır :

- a) Coğrafi faktörler.
- b) Teknolojik faktörler.
- c) Kültürel faktörler.

Araştırmanın ehemmiyeti bakımından bu üç temel şartı sırasıyla inceleyelim :

a) Sosyal değişmeyi çevre faktörlerinin bir fonksiyonu olarak kabul eden görüş ilk kategoriye teşkil eder. Bu teoriye göre, her sosyal ilerleme, muhit şartlarıyla yakından ilgilidir. Böylece, her sosyal oluş, bir toprak determinizmi kadrosu içine girmektedir. O kadar ki, muhit şartlarının değişmesiyle insan dahi değişir. Bütün bir sosyo-coğrafi okul, hususiyle Huntigton, sistemlerini bu esasa istinat ettirirler.

b) Bazı fikir adamları ise sosyal değişmeyi, doğrudan doğruya teknolojik şartlara bağlarlar. Meselâ, K. Marx'a göre, cemiyette meydana gelen ilerlemeler istihsal tekniğindeki değişmelere bağlıdır. Halbuki, teknolojik değişmeleri, sosyal ilerlemenin bir şartı olarak

[3] Ralp Linton, *The Science of Man in The World Crisis*, 1957, New York, sf. 143, Melville J. *Precesses of Cultural Change*.

[4] K. M. Maciver ve Charles H. Page, *Society*, sf. 523, London, 1955.

[5] P. A. Sorokin, *Contomperary Sociological Theories*, Harger E. Brothers, New York, and London 1928, 747.

gösteren Thorstein Voblen, «Sevkedici Prensib» — The guiding principle — mefhumu ile, kültürün değişmesini Marks'tan ayrı olarak, teknolojik şartların doğurmuş olduğu alışkanlıkların (habituation) birikmesi hâdisesine bağlar [6]. Burada, sosyal değişimin şartı olarak, teknolojik ilerlemelerin meydana getirdiği bilgi artmasına dikkat etmek gerekir.

c) Sosyal değişimin kültürel faktörlerini incelerken kültür yapısının temelini teşkil eden atitüd ve zihniyet farklılaşmasına dikkati çekmek gerekir. Çünkü, «cemiyet gelişme istikametinde değişmeye zorlayıcı geniş çapta içtimaî değişmelere sebep olan teknik yenilikler, bu şekilde meydana gelmiştir [7]. Onun için geri kalmış veya iptidaî cemiyetlerde, muhtelif yönlü, geniş kültür temalarının temin ettikleri mütenevvi bilgi, tecrübe ve görgü sayesinde cemiyetin bünyesini, tesir sahaları mahdut teknik yeniliklerden daha çok değiştirebilmektedir [8].

Sosyal değişmelerin şartları arasında şüphesiz üçüncüsü sosyal reform yönünden, bünyemize en uygun olanıdır. Son günlerde memleketimizde bu tip kalkınmayı, sadece manevî ilim alanından gelen fikir adamları desteklemiyor, bunun yanında Devlet Plânlama Dairesinin müsbet görüşlerini de zikredebiliriz. Meselâ, kalkınmamız hakkında bu teşkilâtın ana fikri şu birkaç noktada toplanabilir. «... Kalkınmada sosyal konularla ilgilenmenin iki ana sebebi vardır. Bunlardan birincisi az gelişmiş bir memlekette kalkınmanın esas itibariyle bir sosyal değişme arzusu olmasıdır. Diğeri ise, iktisadî imkânların, neticede birçok sosyal meseleleri halletmekte kullanılma gayesi ile arttırılmak istenmesidir [9]. Bu sonuncu nokta, yani iktisadî yönden kalkınmanın geri kalmış alanlarda, bazı siyasî ideolojilerin tahripkâr faaliyetleri neticesinde, çeşitli cereyanlara sahne olmaması için, sosyal meselelerin halledilmesini de ileri sürmekle, her türlü kalkınma modellerini sosyal değişmeye bağlaması bakımından da önemle üzerinde durulması gereken bir noktadır. Niki, Amerikan iktisatçısı W. W. Rostow da aynı noktaya işaret

[6] Thorstein Voblen, The instinct of Workmanship (New York 1914, bölüm I).

[7] Mümtaz Turhan, Teknolojik değişmelerin sosyal tesirleri, İst. Üni-Tecrübi Psikoloji Çalışmaları, cilt 2, sf. 8, 1958, İstanbul.

[8] Bk. Mümtaz Turhan, adı geçen makale.

[9] Sosyal Plânlama dairesinin çalışmaları, Plânlama, sf. 16.

ederek diyor ki : «Kalkınmayı sağlamak için harekete geçen siyasî kuvvetler cemiyette çok derin değişmeler yapmağa doğru itebilirler. Meselâ az gelişmiş ülkelerde, geleneksel cemiyet bağlarını kırmak için harekete geçen radikal siyasî kuvvetler, daha da ileriye gidebilir, sosyalist sisteme geçebilirler [10]. Rostow'a göre, halkları böyle bir tehlikeden uzaklaştırarak batı tipi bir kalkışa (Take-off) sevk etmek için de, demokratik cephenin çok yönlü bir desteklenmesi gerekir. Keza, kalkınmanın maddî unsurlardan ziyade bir zihniyet değişmesi olduğu hususunda basında da — ender de olsa — bazı müsbet temayüllere rastlanmaktadır. Nitekim, Doç. Dr. İsmet Giritli'nin «Kalkınma ve Zihniyet» adlı bir makalesine bu hususta dikkati çekmek gerekir [11]. Dr. Giritli'ye göre: «Az gelişmiş memleketlerde ekonomik ve demokratik müesseselerin verimli bir şekilde işlemesi için ana şart teknoloji yanında ve dışında o toplumların fertlerinin gerekli sosyal zihniyet ve tekniklerle teçhiz edilmesidir. Aynı makale içinde yazar, Lord Keynes'in görüşlerini kendi fikirleri için kaynak olarak gösteriyor: «Eğer, insanlar bir fabrika, demiryolu, yapmakta veya bir maden ocağı veya çiftlik kurmakta kazançları yanında ve dışında bu teşebbüslere girişmek için ayrı bir arzu ve ihtiyaç duymazlarsa, sadece soğuk bir hesabın neticesi olan yatırımların miktarı fazla olmaz [12]. Aynı şekilde, OECE ile Avrupa Prodüktivite Ajansının işbirliği ile meydana getirilen bir raporda [13], kalkınmamız için halkın hazırlanmış olması gerektiği fikri ileri sürülerek, denilmektedir ki : «Köylünün kendi hayatı ve kadri üzerinde söz sahibi olması, kafasını çevresindeki iktisadî yürüyüşe uydurması, kısaca kalkınmasının gerisinde kalmaması lâzımdır... Ancak, halkın içinden doğan ve halkın tam iştirâkiyle gerçekleşen bir kalkınmanın uzun ömürlü olacağına şüphe yoktur [14].

Yukarıdanberi zikrettiğimiz hususları, birkaç cümlede sıralamak icab ederse, denilebilir ki, geri kalmış alanların veya kalkınma

[10] W. W. Rostow, The Stages of Economic Growth, a Non Communist Manifeste, Cambridge at The University Press, 1960.

[11] Doç. Dr. İsmet Giritli, Kalkınma ve Zihniyet, Cumhuriyet Gazetesi, 6 şubat, 1962.

[12] J. M. Keynes, General Theory of Employment, Money and Interest, Mc Millan, 1936, sf. 150.

[13] Köyceğiz - Dalaman Örnek Kalkınma Projesi, Etüd Raporları cilt II, Prodüktivite Merkezi, sf. 5 - 6, 1960, Ankara.

[14] Türkiye'de Mahallî Toplulukların Gelişmesi.

hamlesi içinde bulunan cemiyetlerin plânlı ve rasyonel bir gelişmeyi takip edebilmesi için, iktisadî ve teknolojik tedbirlerin yanında, kalkınmaya bizzat iştirâk edecek olan kitlenin sosyal davranış tarzını ve zihniyetini ehemmiyetle gözönüne almak gerekir. Zira, bizim gibi geri kalmış alanlar kategorisine ithal edilen memleketlerde sadece, teknolojik zaviyeden kalkınmamızı sağlayacak imkânlar, malî gücümüzün dışındadır. Fakat, sistemle kültür temasları, cemiyetin hayat standardı ve davranış tarzında önemli değişmeler meydana getirdiği için, teknolojik ilerlemeler yanında sosyal değişme ile ilgili metodik ve sistemli çalışmalara büyük ihtiyaç vardır. İşte bu yönden çalışmaların verimliliğini tesbit ve teyit etmek için seçilmiş birkaç tipik yerli ve göçmen köyleri üzerinde yapmış olduğumuz «Sosyal Değişme» modellerini görmeden önce, sosyal değişmenin mahiyeti hakkında izahatta bulunmak faydalı olacaktır [15].

Bazı sosyologlara göre: «Değişme, bir zümrenin önceki durumunda, yahut var oluş tarzında meydana gelen bir tahavvül» olarak kabul edilebilir. Bu mefhum sadece, cemiyetin ilerlemesi ve gelişmesi fikrini ihtiva etmez, aynı zamanda gerilemeleri de düşünmek gerekir. Bu bakımdan sosyal değişmenin tam bir tarifini şöyle yapabiliriz: «Sosyal değişme bir cemiyetteki ilerleyen veya gerileyen, devamlı ve muvakkat, plânlı - plânsız, tek istikametli veya çok istikametli, faydalı yahut zararlı v.b. faaliyet şekilleridir [16].

[15] Batıda Sosyal Değişme çalışmaları (30 - 40) yılı geçmez. Bu sahada ilk sistematik eser W. F. Ogburn'un Social change 1922), adlı eseridir. Bugün sosyal değişme süreci üzerinde yapılan araştırmalar, sosyoloji disiplininin en önemli sahasını teşkil eder. Memleketimizde bu tip çalışmaların ilk ve sistematik mümessili, Kültür Değişmeleri adlı eseriyle, Prof. Mümtaz Turhan'dır.

[16] Dictionary of Sociology, Henri Pratt, Painchild, 1955, sf. 277. İowa.

Değişme Tarzlarını Gösteren Önemli Terimler

- I. Devamlı değişmeyi tayin eden : Faaliyet (Process)
- II. Belirli yönde devamlı değişme : Hareket (Movement)
- a) Bütün ile ilgili olarak belirli miktarda : Artma (Accumulation)
Gelişme (Growth)
- b) Dörev veya yapı ile ilgili kalite yönünden farklılaşma : Tekâmül (Evolution)
İnkılâp (Development)
Gerileme (Regression)
İnkiraz (Retregression)
- c) Belirli değer ölçülerine uyma ile ilgili miktarı tesbit : İlerleme (progress)
İnhitat (decline)
Decay (Batma)
Çöküş (Decadence)
Bozulma (Degeneration)
- d) Diğer bir sistem veya obje ile ilgili tesbit : Uyma (adaptation)
Düzen (adjustment)
Tatbik (accomodation)
Sindirme (assimilation)
Âhenk (harmony) ve onların zıtları

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, her kültür — muhafazakâr olsun olmasın önemi yoktur — devamlı olarak değişir. Bu hal bize gösteriyor ki, cemiyet statik değildir. Değişme daha çok cemiyetin kendi bünyesinde mlvcuttur. Nitekim her biyolojik varlık, doğum, olgunlaşma, yaşlanma ve ölüm gibi vakıalar ile karşı karşıyadır. Kültür de tıpkı bir organizma gibi, muhtelif tahavvüller meydana getirir.

Bütün sosyal değişmeler muvakkattır. Bu bakımdan, değişimin meydana gelmesinde zaman faktörünü hesaba katmak gerekir, bununla beraber zaman değişiminin tek faktörü değildir. Görülüyor ki, sosyo-kültürel değişmeler, insan varlığındaki biyolojik vetireye benzetilemez. Sosyal değişimde, zaman faktörünün yanında, muhitin de büyük rolü vardır. Çünkü, değişme aynı zamanda muhite de bağlıdır diyebiliriz. Değişimin meydana geldiği muhit, hem

fizikî hem de kültürel muhitten ibarettir [17]. Kültür yahut sosyal çevre, büyük ölçüde halkın yaşayışına tesir eder. Büyük medeniyet ve kültür komplekslerinin ortaya çıkmasında müsait iklimlerin müsbet tesirlerini burada düşünebiliriz.

Ekseri sosyologlar, sosyal değişimin sadece tek bir istikameti vardır fikrini bugün artık terketmiş durumdadırlar. Cemiyetlerin içe ait tahlilleri gösteriyor ki, değişme bir guruptan diğerine olmak üzere, farklı bir manzara arzeder. Kültürel gerileme «Cultural lag» dediğimiz hadise de bu hakikati teyit etmektedir. Meselâ, teknolojik cemiyetlerde, ekonomik müesseseler ve zümre değişimleri dinî ve kapalı zümrelerden daha sürekli vukua gelir. Sosyal değişimde, kültürel gerileme önemli bir sosyal fasılayı (gap) işaret eder. Bu bakımdan böyle bir araştırmaya girmeden önce, bu noktalara temas etmem gerekir. Zira, bu kavram çifti, sosyal değişimin mahiyetini bize göstereceği için de ayrıca zikre değer. W. F. Ogburn'a göre: «Maddî kültürde meydana gelen değişmeler, manevî kültür sahasındaki değişmelerde daha ileri gitmek suretiyle, ona takaddüm eder, ve Ogburn'un kültürel gerileme dediği hâdisse meydana gelir. Kültürel gerileme — maddî ve manevî kültür arasındaki bu fasıla — manevî kültürün, maddî kültürdeki değişmeleri tanzim edeceği zamana kadar devam eder [18]. Görülüyor ki, Ogburn kültürü, maddî ve manevî (non material) kültür olmak üzere iki unsura ayırmaktadır [19]. Değişmeler, maddî kültürde vukua geldiği zaman sırasıyla bu hal, maddî olmayan kültüre (manevî kültür), keza kendisinin iktibas (adaptive) kültür dediği unsura, kullanma ve faydalanma tarzlarına ait değişmelere de tesirde bulunur. Şöyle ki, eğer endüstri ve ziraî sahalardaki ilerleme kabiliyeti muhafaza edilmezse, memleketin ormanları tüketilir veya tahrip

[17] Modern sosyal psikolojik görüşler, muhit faktörünün muhtelif tabakalardan ibaret olduğunu göstermişlerdir. Meselâ, L. L. Bernard, *Introduction to Social Psychology*, New York, 1926, sf. 75 - 76. adlı eserinde, muhitin dört unsurdan ve her unsurun da, meselâ sosyal çevrenin de, üç tabakası bulunduğuna işaret etmektedir.

[18] W. F. Ogburn, *Social Change*, kısım IV ve V, Rev. Ed. New York, Viking Press, 1950.

[19] Günümüz sosyologları ve kültür antropologları da bugün aynı temayülü taşımaktadırlar, hususiyle Mac Iver bk. *Society*, sf. 489 - 506, Alfred Mc Clung Lre, Editor, *Principles of Sociology*, sf. 141, 1960 ve Felix M. Kessing, *Cultural Anthropology*, sf. 17, 1958, B. Malinowski, *The Dynamics of Cultural Change*, Yale Uni. Press. New York, 1945.

edilmiş olunur. Keza, işçiler endüstrinin tevlit etmiş olduğu rahatsızlıklar ve çeşitli kazalardan masun olacak şekilde bir takım tedbirlerle garanti altına alınmışlarsa, fabrika sisteminde bir ilerleme müşahede edilebilir [20].

Her iki misâlde de görüldüğü gibi, maddî kültürdeki değişimlere karşı, adaptive kültür tedrici de olsa bir tepki göstermektedir.

Bu bakımdan, birçok sosyologlar geri kalmış alanların gelişmesinde, maddî kültürde vukubulacak değişimlerin manevî kültür yapısına da tesir ederek, radikal bir ilerlemeyi meydana getirebileceği kanaatinde idirler. Fakat, her şeyden önce maddî kültürde meydana gelen değişimler, ya arzuya dayanan iradeli (Voluntary Wants) veya zorlayıcı (Compensatory Wants) [21], irade dışı etkenler yolu ile ortaya çıkar. O zaman, cemaat fertlerinin bu dış tesirlere karşı davranışları ya red (Rejector) veya kabul eden (Acceptor) iki yönlü bir "sitiüasyona sahiptir [22]. Her iki halde de ehemmiyetli olan, insanın bu dış tesirlere karşı vaziyet alış tarzıdır. Bu bakımdan maddî değişimler yolu ile, manevî kültürde meydana getirilecek tahavvüller cemaatin içe ait (implicit) davranış modellerini hesaba katmamak demektir.

Sosyal değişimin hareket noktası atitüd ve zihniyetteki uygun yöneliş tarzıyla yakından ilgilidir. Her ne kadar, maddî kültürde meydana gelen başkalaşmalar, meselâ teknolojik değişimlerin sebep olduğu yenilikler, manevî kültür terkipleri üzerinde de bazı tesirler icra ederse de, yine temelde bu değişmeye uyan ferdin sosyal zihniyetini hesaba katmak gerekir. Bu hususta misâl olarak, Pauage Kızıl Derililerinin tekerlek ve atlı arabayı kullanmalarını örnek olarak alabiliriz [23]. Bu vasıtaları kullanma, köyden birinin demirciliği tahminden çok çabuk öğrenmesine veya bir yerden diğer bir yere taşınmak için bir vasıta olarak kullanması fikrine yol açmıştır. Böylece dışardan gelen bu fizikî uyarım önce kabul ediliyor, sonra Pauage'ların hayat şartlarına göre bağımsız değerlendir-

[20] MacIver, Society, sf. 574 - 575, 1955, London.

[21] H. G. Bannett, Innevation, The Basis of Gultural Change, sf. 97 - 181, 1953, New York, London.

[22] H. G. Barnett, adı geçen eser, sf. 378 - 411.

[23] Edward, H. Spicer, Editor, Human Problems, in Technocological Change, New York, 1952.

me imkânlarına yol açıyor [24]. Görülüyor ki, dıştan gelen bu tesir, cemaat fertleri tarafından müsbet olarak karşılanmadığı müddetçe reddedilen kültür unsurları kategorisine ithal edilmek mecburiyetindedir. Bunun aksi olan bir misâl de Peru'nun üç yüz mil kuzeyinde Viru köyünde bir kaynağın açılması hâdisesidir. Viru köyü susuzdur ve kendi imkânlarıyla bir kaynak temin edecek durumda değildir. Hükûmet bu işle ilgilenmeye karar vererek ilk sondaj ameliyesine başlıyor. Fakat, halkta bu işe karşı büyük bir ilgisizlik hisseden teknisyenler, faaliyeti durdurmaya karar veriyorlar. Allan R. Hölmborg [25]. işin iç yüzünü araştırmak suretiyle, halkın menfi davranışının hangi sebeplerden ileri geldiğini anlamaya çalışıyor. Neticede görülüyor ki, su meselesinin suya tapan Viru'luların mahallî ritleriyle yakından ilgisi mevcuttur. Halbuki, bu teşebbüste bulunurken bu inançların harekete getirilmesine dikkat edilmiştir. Meselâ, sondajın ne zaman ve nerede yapılması gerektiği hakkındaki tartışma yerli halkın su ritleriyle ilgili bayram gününe isabet ettirilseydi halkın davranışı statik ve kötümser olmayacaktı [26].

Bu tip örnekler çok sayıda olmak üzere uzatılabilir. Fakat, sadece problemin mahiyeti anlaşılсын diye bu iki misâlle yetindik. Her iki araştırma da bize gösteriyor ki, sosyal değişmede esas motif cemaatin insiyatifini, attitud ve zihniyetini hesaba katarak içe ve dışa ait davranış modellerini tesbit etmektir.

Memleketimiz için de, gelişme modelleri gözönüne alınırken, bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yoksa, sosyal değişmeyi hesaba katmadan, sadece iktisadî, ziraî veya endüstri alanlarında meydana getirilecek faaliyet şekilleri müsbet ve verimli olarak kabul edilemez. Olsa olsa zaman kayıbından başka bir işe yaramaz.

Bu kısa araştırmada, sosyal değişme yönünden seçilmiş birkaç yerli ve göçmen köyleri üzerinde kültür teması (acculturation) ve sosyal entegrasyon gibi değişme formlarını ele almış bulunuyoruz. Ancak, problemin daha iyi anlaşılması için genel olarak, sosyal de-

[24] René König, adı geçen eser, sf. 9.

[25] Helmberg, Allan R., Nomads of the Long Bow: The Sirine of Eastern Bolivia, Washington, 1950.

[26] René König, Geri Kalmış Denilen Alanların Sosyolojisine Giriş, İst. Üni. Edeb. Fak. Konferansları No. 750.

ğişme nedir? Ve ne şekilde meydana gelir? Bu hususta da birkaç kelime söylemek faydalı olacaktır. Çünkü, sosyal değişme çeşitli yönlerden etkilenmek suretiyle beliren kompleks bir süreçtir.

Böyle bir değişme hâdisesini incelemeden önce, yukarıda zikredilen kültür değişmesine bir yenisini ilâve etmek suretiyle daha egzakt bir neticeye vardığımızı söyleyebiliriz. B. Malinowski'ye göre kültür değişmesi veya geniş mânada sosyal değişme: «Bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimaî maddî ve manevî medeniyetini bir halden diğer bir hâle kalbeden bir prosestir. Böylece, kültür değişmesi, bir cemiyetin siyasî yapısında, idarî müessesesinde, top-rağa yerleşme ve iskân tarzında, iman ve kanaatlarında, bilgi sisteminde, terbiye cihazında, kanunlarında, maddî âlet ve vasıtalarında, bunların kullanılmasında, ekonomik sosyolojinin dayandığı maddelerin sarfında az çok husule gelen tahavvülleri ihtiva eder [27]. Umumiyetle, sosyal değişme bazı sosyologlara göre tedbire (deliberate), ve tedbire dayanmayan (non deliberate) olmak üzere iki kısma ayrılır [28]. Tedbire dayanan (plânlı) değişmeler: Sosyal kontrol ve zümre baskısı tarafından tesir altında bulundurulur. Bu hususta, «tarihin büyük insan teorisini» hesaba katmak gerekir. Hiç şüphe yoktur ki, her insan aziz, kahraman, velî, diktatör veya diğer şahıslar; sosyal değişmeye birer âlet olmuşlardır.

Tedbire dayanmayan (plânsız) değişmeler, tabiiî âfetler gibi cemiyetin felâketini hazırlar. Bu bakımdan sosyal değişmenin bu tipi karşısında son derece müteyakkız davranmak gerekir. Ekseriya sosyal değişmeyi meydana getiren faktörler, çeşitlidir. George Peter Murdeck, kültür değişmesi için özet olarak şu yolları ileri sürmektedir [29].

I. Kültür değişmesi, a) Yenilik (innovation) hadisesiyle başlar. Yenilik, ekseriya ferdin yaşamış olduğu cemiyet üyelerinden öğrenme ve kazanma faaliyetleri neticesinde elde etmiş olduğu yeni âdetlerin bir teşkilinden ibarettir. Yenilik veya buluş dediğimiz bu vetire öğrenme mekanizmasıyla ortaya çıkar. (Bir yenilik fenomeni

[27] B. Malinowski, *The Dynamics of Cultural Change*, Yale University Press, New York, 1945.

[28] Tedbire dayanan değişmeye (plânlı), tedbire dayanmayan değişmeye de (plânsız) deyimlerini kullandık.

[29] G. Peter Murdeck, *How Culture Change?*, Edit. Nordskog, *Social Change*, sf. 86 - 94, 1960.

Murdock'a göre bir tahavvül (variation) olarak da ifade edilebilir. Meselâ, imalât maddelerinin teşkilindeki tedricî ilerleme bir tahavvül birikmesini ifade eder. Aynı tarzda tatuaj (dövme), vücudun bütün sahalarına yayılabileceği gibi, oltanın ucuna zıpkın takılması, eteklerin uzatılıp kısaltılması, ilâve suretiyle halk hikâyelerinin genişletilmesi, yahut seremonilerin çoğaltılması bunlar arasındadır. Çoğu vakit tahavvüller hemen her kültürde meydana gelebilir.

b) Yeniliğin ikinci tipi icat (invention) diye ifade edilir. Tahavvül, münferit vaziyette bulunan davranış unsurlarının temasına veya onların yeni terkibler haline geçmesine yardım ettiği zaman icat meydana gelir. İcat, eski âdetlerin yeni bir sentezidir. Bu bakımdan icat, kültürün var olan özüne bağlıdır. Eğer onu birleştiren, meydana getiren unsurlar, kültürde mevcut değilse, sentez meydana gelemez. Bu sebeptir ki, paralel icatlar, temasa gelmeyen farklı kültür halkaları arasında nâdiren görülür. Murdock'a göre, en mühim teknolojik tahavvüller bu kategoriye girer. Meselâ, tayyarenin icadı, bir plânörün kanatları, motör yakıtı, ve bir gemi pervanesinin iktibasî gibi elemanların bir terkibinden ibarettir.

İcatlar sadece maddî alanda değil, maddî olmayan kültür sahalarında da vukubulmaktadır. Meselâ, dinî ibadetlerin ekseri şekilleri, yüksek sosyal statüdeki insanların davranışları örnek alınmak suretiyle olur.

c) Yeniliğin üçüncü tipi (Tentation) denemedir. Burada, «deneme ve yanılma» yolu ile öğrenme diye ifade edilen psikolojik bir kazanma şekli esastır. Kritik anlar, ekonomik buhranlar, tabii felâketler hem iptidai insanı ve hem de medenî halkları, bu vaziyete çare bulmak için araştırmaya sevkeder. Nitekim, ilmî tecrübeler, kontrol edilmek için araştırmaya sevkeder. Nitekim, ilmî tecrübeler, kontrol edilmiş bir tantasyon şeklini: «İhtiyaçlar icadın anasıdır» cümlesinde ifade edildiğini göstermiştir. Murdock'un daha ziyade icadı temellendiren bu zaruretler fikri her zaman için muteber olarak kabul edilemez. Meselâ, bronz çağında Avrupa ve Asya halklarının ekserisi tekerleği kullandıkları halde, Peru'da on ton ağırlığında taş bloklar, her hangi bir tekerlek kullanılmadan mezar inşası için, insan gücüyle taşınmıştır. Keza, ne Mısırlılar, ne Yunan-

lılar ve ne de Romalılar sıfırı icat eden halklar arasındadır [30]. Görülüyor ki, çoğu defa aynı saha üzerinde yaşayan kavimler, belirli zaruret karşısında aynı tepkiyi gösteremiyorlar.

Murdock'a göre, umumiyetle tantasyon, sosyologlar tarafından «paralel kültür tipi» kategorisine ithal edilmelidir. Meselâ, her cemiyet ferdi, tehlike ânında yakın kimselerini yardıma çağırma alışkanlığına sahiptir.

d) Yeniliğin dördüncü tipi ise, kültür iktibas (Cultural Borrowing) dir. Buna bazı tarih antropologları yayılma (diffusion) demektedirler. Bu vaziyette, yazara göre, yeniliği meydana getiren şey, yeni bir metodun başlatıcısı olmakla kalmıyor, aynı zamanda onun sevkedicisi haline de geçiyor. Kültür iktibas, taklit olarak bilinen, öğrenme vetiresinin hususî bir halidir. Yenilik taraftarı bir kimse, bir başka cemiyetin fertlerinde müşahede ettiği davranışı aynen kopye edebilir Murdeck'a göre, yeniliğin bütün tipleri içinde, kültür iktibas en uygunu ve en önemli olanıdır. Bu bakımdan modern Amerikan kültürü, iktibas için en güzel örneği teşkil eder. Şöyle ki: Dilimiz ingilizcedir, alfabemiz Fenikelilerden [31], sayı sistemi Hindistandan, kâğıt ve baskı da Çin'den gelir. Aile teşkilâtımız ve gerçek mülkiyet sistemimiz de Ortaçağ Avrupasının eseri- dir. Keza, dinî sistemimiz de, eski Yahudi, Mısır, Babil ve İrandan gelen unsurların terkibi neticesidir. Metal para Lidya'dan, kâğıt para Çin'den, satranç da İran'dan gelmektedir. Banka ve kredi sistemimiz, Babilonya'dan, mimarimiz, geniş çapta, Yunandan; vanilya, çikolata, Mexico Azteklerinden iktibas edilmiştir. Çay Çin'den, kahve Habeşistandan, tütün ise Amerikan Hintlilerinden alınmıştır. Böylece, Murdeck kültür iktibasına ait örnekleri sıralarken, netice olarak diyor ki: «Eğer, bir kimse gelecek hafta, yiyeceği yemeklerin bir listesini hazırlasa bunların üçte biri, neolitik devre, üçde ikisi de hıristiyanlığın doğuşu ânına ait olduğunu görür.

Kültür iktibas, temasla ilgili olup, tecrit edilmiş cemiyetlerde iktibas şansı son derece zayıflamıştır. Evlenmeler, ticarî münase-

[30] Harry L. Shapire edited., *Man Culture and Society*, Ruth Benedict, sf. 185 - 186, 1960...

[31] Halbuki yeni araştırmalar gösteriyor ki, alfabe ilk defa Kızıl Denizin kuzey bölgesinde yaşayan, Semitik halklar tarafından icat edilmiş ve Fenikeliler tarafından da Yunan ve Roma'ya yayılmıştır. Bk. Ruth Benedict, *Man Culture and Society*, Edit. by Harry Shapire, sf. 190, 1960, New York.

betler ve siyasî faaliyetler iktibasın şartlarını yaratır. Bu bakımdan kültür yayılması, yazara göre, sosyalizasyon vetiresiyle yakından ilgilidir.

II. Kültür değişmesinin ikinci tipi içtimai kabul (acceptance) dır. Bunu herhangi bir yeniliğin sosyal yapıya tatbik edilmesi safhası olarak değerlendirebiliriz. Burada değişmeyi benimseyen liderlerin rolü büyüktür. Nitekim, H. Ian Hogbin, bu tip değişme tarzı için, isteyerek kabul etme (voluntary acceptance) tâbirini kullanmaktadır [32]. Burada hâkim olan motif, öğrenme mekanizmasının temelini teşkil eden taklittir. Fakat, kopya olarak kabul edilen bu model, bir başka cemiyete değil, ferdin mensup olduğu kendi cemiyetine aittir.

Sosyal kabul tarzında mühim olan faktör, yeniliği temsil edecek olan şahsın bir prestije sahip olup olmamasıdır. Dinî liderler ve tanınmış politikacılar tarafından yapılacak değişmeler, halk tarafından kolaylıkla kabul edildiği halde, nefret edilen veya tanınmış kimseleri takip eden grup pek azdır.

III. Kültür değişmesinin dördüncü ve en son mühim vetiresi «Integration» tamamlamadır. Bazı antropologlar —hatalı olarak— zannettiler ki, her kültür unsuru, mükemmel bir tamamlama veya muvazene halindedir. Murdeck'a göre, gerçekten kültürde, tam bir muvazene başarılamaz. Yeniliğin (innovation), diğer kültür elemanlarının düzenlenmesi zaman ister. Böylece, zamanla diğer yenilikler kaybolur ve yeni entegrasyon vetiresi başlar. Yeniliğin kabulü ile, tamamlayıcı düzenin rekabeti arasında, zaman geçmelidir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Ogburn buna kültürel gerileme demmiştir.

Aşağı yukarı, sosyal değişmenin abstrakt tahlili bu esaslardan ibarettir. Buna bazı tâli tahavvül şekilleri ilâve etmek suretiyle, akültürasyon sürecini bütün cepheleriyle tamamlamak mümkündür. Şimdilik, bu ikinci derecede olan unsurlara sırası geldikçe temas edilecektir.

Bu araştırmada yerli ve göçmen olmak üzere iki sosyal zümre tipi tercih edilmiştir. Birbirinden farklı sosyal yapıya sahip bulu-

[32] H. Ian Hogbin, *Sociale Change*, sf. 57-96, 1958, London.

nan bu etnik gruplar, bir sampling «nümune alma» tekniğine göre seçime tâbi tutulmuşlardır [33]. İlkönce, araştırma sahası doğu, orta ve batı olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Doğu Anadolu'dan Erzurum ve Kars, orta ve güneydoğu bölgesinden Malatya, Ankara ve batı, kuzeybatıdan da Bursa, Balıkesir, İstanbul şehirleri tercih edilmiştir. Sonra, bu yedi vilâyetin bir çok köyleri arasından elli köy, yukarıda ifade edilen sampling tekniğine göre, araştırmaya dahil edilmiştir.

Araziye yerleşme şekli, ziraî teknoloji ve sosyal organizasyon bakımından birbirinden farklı durumda bulunan bu etnik gruplarla vukubulan sosyal değişme dışa ait davranış (external behavior) ve içe ait davranış (internal behavior) modelleri olmak üzere iki kategoride toplamış oluyoruz.

Dışa ait davranış modelleri umumiyetle, insanın muhit şartlarına göre meydana getirmiş oldukları zahiri her çeşit faaliyet şekilleridir. Bunlar inşaat, mesken tarzı, araziye işleme, teknolojik unsurlar, giyim ve gıda şekilleri gibi maddî unsular bu gruba girer. İçe ait davranış modelleri de daha ziyade zümre fertlerinin atitüd ve zihniyetlerinde beliren zımnî (implicit) değişmeleri ihtiva etmektedir. Cemaatin dünya görüşü, sanat ve edebî yaratmaları, dinî ve ahlâkî, hukukî değer normları v. b. içe ait davranış modelleridir.

Bu tip bir tasnif, kültür ve medeniyet ikiliğini cevaplandırdığı gibi, klâsik maddî ve manevî kültür ayırımının tevhit etmiş olduğu sun'î çatışmayı da bertaraf edebilir.

Yukarıda belirtildiği üzere, bu araştırmada elli köyde on yıllık (1951 - 1961) bir devre içinde, meydana gelen sosyal değişme süreci ele alınmıştır. Araştırma sahasına giren köyler şehirlere göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

[33] Festinger - Katz, Research Methods in the Behavioral Sciences, New York, 1953, sf. 13 - 56 ve 173 - 241, keza Good and Hatt, Methods in Social Research. sf. 209 - 232. 1952. New York, London.

Tablo : 3

<i>Ankara</i> :	Mühye - Saray - Hasanoğlan.
<i>Balıkesir</i> :	Kocagöl - Cumhuriyet - Kapaklı - Çamlı - Salur - Yayla - Tepecik.
<i>Bursa</i> :	Sığı - Umurbey - Hürriyet - Aksu - Höntüş - Burgaz.
<i>Erzurum</i> :	Kân - Şih - Gez - Pulur - Köşk - Velibaba - Yokabat - Korucuk - Azap - Tufanç - Mördülük - Söğüt - Soğukçermik.
<i>İstanbul</i> :	Gökçedere - Çınarcık - Reşadiye - Sultanıye.
<i>Malatya</i> :	Fırıncı - İzeli - Alışar - Mestigân - Yazıhan - Hasanberrik - Osman gölü - Cünük - Kozluk - Venk - Hasırcı.
<i>Kars</i> :	İslâmsor - Lâdikars - Yalınçayır - Atçılar - Meydancık - Mezere.

Ayrıca bu köyleri kendi aralarında dil, din ve etnik bakımdan şöyle sınıflandırabiliriz :

Tablo : 4

<i>Zümreler</i>	<i>Köy sayısı</i>
Müslüman	43
Hıristiyan	4
Alevî (mezhep)	3
<i>Toplam</i>	50

Din bakımından ele alınan bu zümrelerin %88 i müslüman, %6 sı müslüman dinine mensup (Alevî-şia) mezhebinden, %8 i ise, hıristiyanlığın Bastıyan - Ortodoks - Prigen - Maksim gibi asıl ve tâli dinî zümrelerinden ibarettir.

Tablo : 5

<i>Zümreler</i>	<i>Köy sayısı</i>
Türkçe	25
Çerkes - Lezgi	3
Kürtçe	8
Rumca	2
Bulgarca	3
Rusça	4
Gürcüce	2
Lâzca	1
Âzerî lehçesi	2
<i>Toplam</i>	50

Dil grubu bakımından (9) dil nevi tesbit ettik. Bunun %50 si türkçe, %50 si de diğer dil zümrelerine aittir. Bu ara araştırma sahasında Acemce, Zazaca, Yugoslav ve Romanca, Tatarca konuşan münferit aile gruplarına da raslamaktayız. Bunları müstakil olarak bir köyde bulamadığımız için, sınıflandırmaya ithal etmedik. Ancak, şurasını da belirtmek gerekir ki, muhtelif dilleri konuşan bu göçmen zümrelerinin büyük bir kısmı — bilhassa genç nesil — türkçe bilmekte olup, alışkanlığın tesiriyle çoğu defa geldikleri bölgelerin dillerini konuşmakta devam ediyorlar.

Fakat, bunlardan beyaz Rus ırkına mensup olan, Malakanlar ile Don Kazakları, ancak türkçeyi okulda öğrenebilmektedirler. Malakanların yaşlı nesli — bilhassa kadınları — türkçeyi bilmemektedirler. (80 - 90 yıldanberi Kars bölgelerinde yaşamalarına rağmen). Don Kazakları ise takriben memleketimize (280) yıl önce gelmelerine mukabil, kendi aralarında rusça, sair zamanlar ise türkçe konuşmaktadırlar.

Tablo : 6

Zümreler	Köyler
Giritli	2
Gürcü	2
Dağistanlı	2
Çerkes	2
Lezgi	2
Rus	4
Karakalpak	1
Tatar	2
Çepni Türkmenleri	1
Kürtler	8
Yerli halk	24
<i>Toplam</i>	<i>50</i>

Yerli - göçmen olmak üzere (II) etnik zümre tesbit edilmiştir; bunlardan %48 i yerli, %52 si ise muhaceret suretiyle memleketimize yerleşmişlerdir.

Yukarıda dil, din ve etnik yapıya istinat eden bu üç sınıflamayı birbirinden kesin hatlarla ayrılmış olarak düşünmek hatalıdır. Sadece mahallinde yapılan bu araştırmada grubun sosyo-psikolojik davranışı ve çoğu defa da, fertlerin takınmış oldukları etno-santrik

tavırları, böyle bir tasnifte önemli rol oynamıştır. Bu bakımdan, etnik grup ile, dil grupları arasındaki ayırım üzerinde hassasiyetle durmak gerekir. Şöyle ki, dil kategorisinde rumca konuşan cemaat, etnik bölümde, Giritten göç eden cemaat olarak gösterilmiştir. Bir başka ifadeyle, bu tasnif, aslında Türk soyuna mensup bulunan veya Türk kültür çevresinin tesiri altında kalmış olan — Malakan ve Kazaklar hariç — zümrelerin Türkiye dışında yaşamış oldukları çeşitli bölgelere göre yapılmış bir sınıflamadır.

Dış göçlerin, adı geçen vilâyetlere göre, gösteren tablo aşağıdadır:

Tablo : 7

<i>Kars</i>	: Kafkasya - Rusya - İran - Azerbaycan.
<i>Bursa</i>	: Girit - Bulgaristan - Yugoslav - Gürcü - Dağıstanlı.
<i>Bahkesir</i>	: Rusya - Dağıstan - Kırım - Batum - Kafkasya - Bulgaristan - Yugoslavya.
<i>Ankara</i>	: Bulgaristan.
<i>Malatya</i>	: Kürtler hariç diğerleri yerli zümredir.
<i>Erzurum</i>	: Revan - İran - Kafkasya.
<i>İstanbul</i>	: Kafkasya - Dağıstan.

Böylece zümreler arası dil, din ve etnik durumları tesbit ettikten sonra, bu cemaatler üzerinde sosyal değişme modellerini inceleyebiliriz.

Dışa ait davranış şekillerinde değişmeler.

a) Ziraî teknoloji ve endüstri faaliyetlerinde sosyal değişmeler. Yerli ve göçmen köyleri arasında bu bakımdan bâriz farklar müşahede etmek mümkündür. Evlerin iskân tarzı veya araziye yerleşme şekilleri bu farkı açıkça bize göstermektedir. Umumiyetle yerli köyler, toplu (nucleated) yahut nüveleşmiş köy tipindedir. Burada, ekonomik, coğrafi ve geleneksel bağların tesirleri büyüktür. Fizikî bakımdan köy, dış tesirlere karşı bir müdafaa tertibatı alıyormuş intibasını bırakmaktadır. Meselâ, Yokabat, Mezre ve Cünüük, Cafer gibi köylerde bu manzarayı müşahede etmek mümkündür. O kadar ki, damdan dama atlamak suretiyle, bütün köy evlerini katetmek müm-

kündür (Osman gölü). Evler taş, kerpiç ve çimden yapılmış olup, ekseriya tek katlıdır. Arazi sistemi plânsız ve çiftçi kendi arazisine gitmek için başkalarının çiftliğinden geçmek zorundadır.

Göçmen zümrelerde araziye yerleşme tarzı, ya yol köyü halinde (Yalınçayır, Kocagöl), veya daire köy tipi dediğimiz, ortada büyük bir meydan, onun etrafında köy evlerinin sıralanarak meydana gelen iskân şekli (Cumhuriyet) köyünde görüldüğü gibi... Daire köyde arazi tanzim şekli de bir plâna göre tanzim edilmiştir. Her evin arka kısmı derinliğine olmak üzere uzanan çiftliklerden ibarettir.

Arazinin miras yolu ile parçalanması, göçmen zümrelerde cemaatin sert hukukî, dinî ve ahlâkî normlarıyla önlenmiştir. Bu bakımdan küçük işletmeler, zayıf unsurlar olarak, köy içtimaî yapısında belirlemektedir. Orta ve büyük işletme nisbeti, yerli köylere nazaran, diğer etnik zümrelerden fazladır. Keza, ziraî teknoloji organik (hayvan ve insan) enerjisinden, makine enerjisine intikal etmiş durumdadır. Meselâ, katok, tapan, pulluk 1910 yılındanberi Yalınçayır, Atçılar zümrelerinde kullanılmaktadır.

Araziyi işleme ve tek tip ziraat tarzlarında da geniş değişmeler müşahade etmekteyiz. Yerli köylerde rastlanan arpa, buğday, mısır ekimi yanında göçmen zümreler, ayçiçeği, geniş çapta bağ ve bahçecilik bu arada zikredilebilir. Kültür ırkı hayvanlarına karşı bu zümrelerin, yerli köyün aksine olmak üzere, müsbet atitüde sahip oldukları söylenebilir. Meselâ, merinosa karşı yerli halkın dinî açıdan göstermiş oldukları reaksiyon, diğer zümreler için bahis konusu değildir [34]. Ziraî makinalaşma, daha ziyade göçmen köylerinde

teksif edilmiş durumdadır. Şöyle ki, Çamlı köyündeki, traktör sayısı (17) yi geçmektedir. Bu nisbet, bütün Erzurum traktör sayısının ancak dörtte biri kadardır.

Yerli köyler umumiyetle, kendi mahdut imkânlarıyla yetinen kapalı bir ekonomik nizam arzederken, diğer zümrelerde, bu bağların koparıldığını, köyün açık bir ticarî merkez haline doğru kaydığını takip edebiliriz. Meselâ, Kocagöle gelen göçmenler bu köyde iki meyhaneye tipi dükkân, dört bakkaliye, üç berber, bir atölye, bir marangoz, bir kunduracı ve dört de kahve açmışlardır. Böylece köy, küçük

[34] «Erzurum ve çevresinde sosyal araştırmalar» adlı basılmakta olan bir araştırmamızda bu hususta geniş malûmat verdik.

bir kaza manzarası arzeder. Hattâ, bu bakımdan, Uzunzaim (Kars)la mukayese edilebilir.

Ziraî sektöre paralel olarak, endüstrideki gelişmeleri de ele alabiliriz. Değirmencilik, dokumacılık, çeşitli el sanayii faaliyetleri, demircilik, marangozluk v. b. bunlar arasındadır. Bilhassa teknik ziraat müdürlüklerinin desteklemiş olduğu (4K) hareketinin müsbet faaliyetleri en çok göçmen zümreler tarafından benimsenmişti. Bu yönden, Çamlı köyünün ileri bir durumda olduğunu söyleyebiliriz. Bu köyde takriben (30 - 40) hane halıcılıkla iştigal etmektedir. 1950 yılına gelinceye kadar, Manyasın en fakir köylerinden biri olan Çamlı, şimdi yirmi dört bin dönüm kadar araziye sahiptir.

Maşinga denilen yemekli sobalar ilk defa Bulgar göçmenleri tarafından Anadolunun bu mntıkalarında yayılmaya başlıyor. Bugün maşinga ismini, Bandırmadan tutunuz da, Erzuruma kadar hemen bütün halkımız bilmektedir.

Araziyi sulamada kullanılan motopomp tekniği, artezyen usullerinden faydalanma, kanallar açma faaliyetlerine karşı yönelişleri göçmen zümrelerde, büyük ölçüde müşahede etmekteyiz. Halbuki yerli köylerin büyük bir kısmında susuzluk en önemli bir dâva iken buna hal çaresi bulma endişesi, fertler için henüz bir problem teşkil etmiyor. Kooperatif teşkil ederek, ihtiyaçlarını gidermeye çalışan ilk köy şüphesiz, Manyas bölgesi göçmenlerine aittir^[35].

Böylece, diyebiliriz ki, göçmen zümreler yerleştikleri bölgelere ziraî, ticarî ve endüstriyel faaliyetler bakımından bir canlılık getirdikleri gibi, şehrin geniş ölçüdeki tesirlerini de kolaylıkla benimsemektedirler.

Göçmen zümreleri, kendi aralarında değişmeye karşı, bir kademleşme durumu arzemektedirler. Şöyle ki, yerleşme bölgelerinin coğrafi bakımdan müsait olmayışı, yol ve şehir çevrelerinden uzak yerlerde yaşamaları, sosyal hayat seviyelerine geniş etkide bulunmaktadır. Meselâ, Kapaklı köyünde yaşayan Çepni Türkmenleriyle, Kalebayırındaki aynı etnik grup arasında ekonomik ve içtimai hayat seviyesi bakımından belirli farklar müşahade etmek mümkündür. Keza, Beyaz Rus ırkına mensup Malakanların pirimitif hayat

[35] İzmir'e bağlı Bademler köyü — halkının hepsi okuyup-yazma bilen örnek köy — 1962 yılında bir istihlâk kooperatifi kurarak ihtiyaçlarını temin ediyorlar.

tarzları ile, Kazakların yaşayış şekilleri ve gelir durumu arasındaki bariz fark da bu hakikati ifade etmektedir.

Bazı göçmen zümreler, yerli köylere karşı örf ve âdet, ve dinî faktörler yönünden bir sosyal direnç göstermek suretiyle sosyal teması, devam ettirmişler ve bu yüzden bir takım intibaksızlıklar ortaya çıkmıştır. Bu hal, bir kültür mübadelesini sağlayamadığından ötürü, zümre kapalılık vasfını, muhafaza etmek suretiyle sosyal değişmeye mukavemet gösterir. Kapaklı ile Cumhuriyet köyleri arasında zuhur eden daimî çatışma ve Kapaklı halkının dinî faktörler dolayısıyla de baskı altında tutulması, zümrenin gelişmesinde hattâ, son derece iptidai bir hayat tarzı yaşamasında önemli unsurlardan biri olarak kabul edilebilir.

Krem veya krema makinesi ilk defa, Kars bölgesi göçmen zümreleri tarafından istimal edildiğine şahit olmaktayız. Bu gelişme, kısa zaman içinde yerli zümreler tarafından da benimsenmesi suretiyle, (30 - 40) yıl içinde Kars, Erzurum bölgelerinin en ücra dağ köylerine kadar yayılmış durumdadır. Burada kültür yayılmasının (diffusion) un yerli halk üzerine olan müsbet tesirine işaret etmek gerekir. Fakat, bunun yanında, yine yabancı bir kültür unsuru olan merinosu tercih hususunda göstermiş oldukları tereddüt, hattâ bazı köylerde dinî faktörler dolayısıyla [36] reddedilmesi, her şeyden önce, halkın iktibas edilen kültür unsurlarına karşı, henüz belirli bir temayüle sahip olmamalarından ileri gelir.

Umumiyetle ,sosyal değişme vetiresini incelerken mühim bir noktayı belirtmek gerekir. Her kültür yapısının bir sert (Hard) bir de yumuşak (Soft) tarafı mevcuttur [37]. Bu hususun daha iyi anlaşılması için, F. C. Barlett'in Edwin Smith'e bir mektubundan hülâsaten iktibas edilmiş olan bir misâlini zikredebiliriz. Edwin Smith, bu mektubunda (sf. 145 - 146) diyor ki: «..... Geriye dönüp de kırk yıl önce tanımış olduğum Ba-İla kabilesinin kültürüne baktığım zaman bir sert bir de yumuşak noktanın bulunduğunu müşahede ettim.

Başlangıçta, neyin değişip, neyin değişmediğini bilmediğim halde, şimdi değişmelerin sert noktada değil de, yumuşak noktada

[36] Çoğu defa merinosu, domuza benzetme inancı.

[37] F. C. Barlett, Psychological Methods for the Study of Hard and Soft Features of Culture, Afrika, Vol. XVI, sf. 145-55.

meydana geldiğini hatırlayabiliyorum. Görünüşleri bakımından Ba-İla'lar, «Çıplaklık», «Acaip baş örtüleri» ve «Ön dişlerinin yokluğu» gibi üç çeşit özellikleriyle tefrik edilebilirdi. Bunlardan yumuşak nokta, ilk olarak çıplaklığın, on yıl sonra bu mıntakaya geldiğimiz zaman, bu defa da o, acayip baş örtülerinin tamamen terk edilmiş olduğunu, aynı zamanda, erkek çocuklarının da ön dişlerini çıkarmaya karşı mukavemet gösterdiklerini öğrendik. Fakat, buna rağmen, Ba-İla'lılar o kadar kuvvetle sığır sürülerine bağlanmışlardı ki, yük arabalarını veya sabanları çekmek için yetiştirilmiş öküzleri bu işlere teksif etmek akıllarından bile geçmiyordu. Bu ise kültürlerinin sert noktasını ifade ediyordu. Şimdi, daha ne zamana kadar bu davranış tarzlarında ısrar edeceklerini düşünüyorum. Fakat, diğer bir kabile, Basuto'lar araba ve sabanın çekilmesi hususunda öküzleri kullanmayı tercih etmişlerdi. Burada mühim olan bir kabilenin reddettiği kültür unsurunu, diğer kabilenin neden reddettiği husududur [38].

Görülüyor ki, her kültürün bir sert, bir de yumuşak tarafı bulunmaktadır. Bir cemaat için sert olarak kabul edilen kültür unsuru, bir başka zümre için yumuşak bir faktör olarak düşünülebilir. Sosyal değişmeye, mühim olan zümre kültürünün yumuşak ve sert noktalarını tesbit etmektir. Değişmeye mukavemet eden veya onu arzu eden, sert ve yumuşak kültür terkiplerinin temelinde fertlerin atitud ve zihniyetlerini, temel motif olarak kabul etmek mecburiyetindeyiz.

Şimdi, birçok yerli zümrelerde, merinosa karşı gösterilen tepki, kültürün sert noktasını teşkil ettiği halde, göçmen zümrelerde, niçin aynı faktörün yumuşak bir unsur olarak karşımıza çıktığını daha iyi anlayabiliriz. Bugün krem makinesi, batı araştırma bölgesinde yerini mandıra sistemine terketmektedir. Gerek Kocagöl, gerekse Çamlı, sütlerini civarlarında bulunan mandıralara verdikleri için, krem makinası kullanmaya taraftar değildirlen.

Hububat ziraatinin yanında balıkçılık ve avcılık da önemli yeri işgal eder. Meselâ, Manyas gölü civarında yaşayan Kazaklar, bu mesleğin en kabiliyetli zümrelerini teşkil ederler. Balıkçılık tekniğindeki gelişmeyi günü gününe takip etmektedirler. Gırıp denilen balık ağlarını naylondan bizzat kendileri imâl etmektedirler.

[38] H. İan Hogbin, Social Change, sf. 234, London, 1958.

Burada, yerli köyler arasındaki farklılaşmaya da kısaca temas edelim. Örnek olarak İzeli (Cafer) ile Osmangözü veya Kozluğu düşünelim: Biri coğrafî kuruluş bakımından ova, diğeri ise dağ köyüdür. Bilhassa Osmangözü, senenin altı ayı karla mahsur kaldığı için, şehirle teması yok denilecek derecede azalmıştır. Karasaban, ziraat teknolojinin temelini teşkil eder. Halbuki bir ova köyü olan İzeli (Cafer), Malatya - Elâzığ şosesi üzerinde olduğu için, sürekli değişmelere sahne olmuştur. 10 - 15 yıl öncesine kadar, şehirle temasları, 40 km. lik bir mesafeyi yaya olarak katetmeyi icabettirirken, bugün, köy iki kamyonu sahiptir. Yaz - kış şehirle olan irtibatları bu vasıtalar ile sağlanır. Kayısı, köyün belli başlı gelir kaynağını teşkil eder. Murat suyunun arazileri içinden akması «Bük» denilen verimli sahaların meydana gelmesine sebep olmuştur. Aslında her iki köy de, aynı etnik gruptandır. Hâkim dil kürtçe olup, birbirleriyle akrabadırlar. İzeli, krem, dikiş, makinaları ve radyo kullandıkları halde, Osmangölünde bütün peynir ve yağ imâli organik enerjiye yani tuluk veya basit yayıklardan ibarettir. İplik ve yün eğirme âletleri olarak tek istikametli yün taraklariyle, elde çevrilen (kirman) iğlerden ibarettir. Şeker, çay, kibrit, tuz gibi hayatî maddeler hariç, hemen bütün istihlâk ve istihsal unsurları köylü tarafından karşılanır. Bu bakımdan köy, kapalı bir ev ekonomisi halinde, iptidaî bir hayat tarzına sahiptir.

1951 yılında memleketimize sığınan Kazak Türklerinin ileri gelen şahıslarından Hasan Oraltay'ın bana ifade ettiklerine göre, Daveli, Ulukışla, Salihli muntıkasına yerleşen bu zümreler kısa zamanda nomad hayattan, yerleşik nizama geçmişler. İşsiz kalan bir zümre de, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlere göç ederek, naylon çorap imalâtı, çobanlık, işçilik ve çeşitli el işleri sanatiyle meşgul oluyorlar.

Buraya kadar, söylenenleri bir noktada toplamak icabederse diyebiliriz ki, sosyal bünyenin statik karakterini, dışardan göç eden cemaatler, değiştirmek suretiyle bir sosyal hareketlilik kazandırmışlardır. Böylece, ziraat, ticarî ve endüstri sektörlerinde beliren canlılık, cemaatin alışlagelen sosyal düzenine yenilik getirmiştir. Bunun neticesi olarak, fertlerin yaşayış tarzlarıyla, gelir durumlarında hissedilir derecede bir gelişme kaydedilmiştir.

Bazı hallerde, aynı sahada ikamet eden iki cemaat arasında sert çatışmalara da şahit olmaktayız. Saray köyünün üst kısmı Bul-

gar göçmenleri, aşağı kısmı ise yerli halktan ibaret olmak üzere, iki zümrenin aynı hayat sahası içinde yaşadığı bir köydür. Aralarında ki ayrılık daha başlangıçta dikkati çekmektedir. Göçmen evleri kâmil beyaz sıvalı olduğu halde, yerli evleri topraktır. Keza göçmenler, daha iktisatlı olan maşinga denilen fırınlı sobaları kullandıkları halde, yerli halk bunu reddetmektedir^[39].

Son on yıl içinde vukubulan teknolojik değişmeler yanında grupların, zihniyet ve düşünce tarzlarında da bir takım tahavvüller olmuştur. Bunun neticesi olarak, zümreler arası kültür yayılmasını müşahede etmek mümkündür. Meselâ, Yalınçayır göçmenleri, bilhassa genç nesil — kıyafet bakımından — geniş ölçüde şehir tesiri altında kalmışlardır. Yiyecek ve ev eşyalarının birçoğu yerli köylerden benimsenmek suretiyle iktibas edilmiştir. Buna mukabil, yerli köy de, çizilen köy plânından faydalanmış, kullandıkları teknik vasıtalarından bazılarını benimsemişlerdir. Ayrıca, her iki cemaat üzerine olan şehir tesiri veya bunlardan bir zümrenin, şehrin sosyo-kültürel değişmelerini köyde temsil etmeleri, değişme sürecinin devamını sağlamıştır.

[39] Bu araştırmayı mesken, giyim... gibi dışa ait değişmelere hasredilecek ikinci bir araştırma ile tamamlayacağız.